

Komunitní plán sociálních služeb regionu Brdy – Vltava

CZ.1.04/3.1.03/65.00017

Řešitel projektu: Brdy – Vltava o.p.s.

Děti a mládež v ohrožení v regionu Brdy – Vltava

Analýza zkušeností zástupců škol

Autor: Petra Klvačová, PhD.

Duben – červenec 2012

Úvod

Cílem této práce je popsat názory a zkušenosti pedagogických pracovníků týkající se dětí a mládeže v ohrožení. Analýza navazuje na jeden z dřívějších textů, který se tímto tématem zabýval z pohledu členů Komise prevence kriminality při Městském úřadě v Dobříši a pracovníků sociálního odboru tohoto úřadu.

Zdrojem analyzovaných dat je záznam dvou setkání s učiteli, které zorganizovala MAS Brdy – Vltava.¹ Celkem se obou setkání zúčastnilo 10 učitelů (prvního sedm, druhého tři). V devíti případech se jednalo o pedagogy, kteří v současnosti vyučují na některé ze základních nebo středních škol v regionu, v jednom případě byla respondentka bývalou učitelkou, v současnosti metodičkou školních vzdělávacích programů. Mezi pedagogy převažovali řadoví učitelé, jeden respondent byl ředitelem školy a jeden zástupcem ředitele. Polovina učitelů zastává ve své škole funkci metodika prevence nebo výchovného poradce. Šest učitelů působí na některé z dobříšských škol, čtyři jsou z venkovských škol na Dobříšsku či Novoknínsku.²

Otázky, na které zúčastnění učitelé v diskusi odpovídali, se týkaly toho, s jakými problémy v souvislosti s chováním dětí a mládeže se ve své pedagogické praxi nečastěji setkávají. A dále, jakým způsobem se s těmito problémy vypořádávají, a co by jim pomohlo, aby je mohli řešit lépe. Odpovědi na tyto otázky mohou pro komunitní plánování Regionu poskytnout informace o tom, na jaké problémy a jejich řešení by bylo užitečné v budoucnu zaměřit pozornost, tak aby se výskyt rizikových situací dařilo zmenšovat. A zároveň, aby se zlepšila schopnost všech zúčastněných, především učitelů a rodičů, na tyto problémy adekvátně reagovat.

Shrnutí hlavních zjištění

- Rozhovory s učiteli potvrzují většinu zjištění získaných v rámci setkání Komise prevence kriminality v Dobříši a rozhovoru s úředníky sociálního odboru MěÚ Dobříš.
- Za hlavní problémy práce s dětmi a mládeží z hlediska výchovy a prevence rizikového chování považují učitelé:
 - o snadnou dostupnost cigaret a alkoholu dětem a mladistvým,
 - o problémy s vymezením pravidel v rodině a ve škole a s jejich dodržováním,
 - o problémy v komunikaci mezi školou a rodiči,
 - o fungování preventivních programů ve školách,
 - o nedostatek finančních prostředků ve školství, především na školení učitelů, preventistů a výchovných poradců a
 - o dopad sociálních rozdílů mezi dětmi na vztahy v třídních kolektivech.

¹ První setkání se uskutečnilo dne 31.5.2012 v jedné z dobříšských základních škol, druhé se konalo 22.6.2012 na radnici v Novém Kníně. Setkání mělo formu focus group, tj. skupinového výzkumného rozhovoru, který byl nahráván na diktafon.

² Osloveni byli ještě učitelé z dalších škol (Davle a Štěchovice), ti se ale z účasti na setkání omluvili z časových důvodů. Ze stejných důvodů se rozhovoru nezúčastnila ještě výchovná poradkyně z jedné dobříšské základní školy.

- Ve výpovědích učitelů se významně projeví rozdíly mezi většími městskými a menšími venkovskými školami v tom, jaké praktické problémy řeší. Venkovské školy se cítí být více existenčně ohrožené, zejména kvůli malému počtu žáků.
- Jako důležitý moment se ukázal zájem učitelů o aktivní spolupráci mezi školami a vzájemné sdílení zkušeností.

Hlavní problémy zmiňované učiteli

Snadná dostupnost cigaret a alkoholu, případně jiných (nelegálních) drog

Stejně jako v případě komise prevence byly na prvním místě mezi problémy, které ohrožují děti a mládež, zmíněny kouření a pití alkoholu mezi mladistvými. Učitelé tento jev vnímají jako problém, který se týká celé společnosti a který se dále zhoršuje. Např. uvádějí stále se snižující věk dětí, kdy se s ním ve své praxi i každodenním životě setkávají a stále obtížnější hledání možností jak mu čelit. Za velký problém v této souvislosti považují shodně přístup rodičů, kteří jsou vůči kouření svých dětí často benevolentní. Mnohdy je to dáno tím, že rodiče sami kouří, a tudíž nevnímají jako důležité bránit v tom svým dětem. Následující odpověď školní metodičky dobře reprezentuje názor všech zúčastněných:

Rodina je základ. Můžeš s dětma mluvit, můžeš jim říkat cokoli, ale když přijdou domů a táta může....

Důležitý faktor, který učitelé zmiňovali v souvislosti s rolí rodičů, jsou také peníze – kapesné, mnohdy velké, které děti od rodičů dostávají. Bez něj by si nemohli cigarety kupovat, rozhodně ne v takovém množství.

Z pohledu pedagogů je obtížně řešitelným problémem to, jak nastolit přísná pravidla a postihy ohledně kouření ve škole v situaci, kdy z domova děti žádná pravidla ani omezení nemají. Navíc některé děti již jeví známky fyzické závislosti na nikotinu. Prakticky těmto problémům čelí například na akcích pořádaných školou (školních výletech, lyžařských výcvicích), kde žáci, kteří jsou navykli z domova kouřit, mají snahu porušovat zákaz kouření nebo se pokoušejí učitele přemlouvat, aby jim stejně jako rodiče kouření tolerovali. Jedna z učitelek vyprávěla tuto svoji zkušenost:

Samozřejmě jsou děti, které kouří, to víme všichni. Ptali se mě na rovinu, jestli by mohlo být tolerováno, jakože se občas někam vytratí, že už jsou deváťáci a že rodiče to vědí. Že by si jako chodili prohlídnout chatky. A já říkám a jak často byste si to představovali? Jak často byste si chodili prohlídnout chatky? Čekala jsem, že řeknou třeba třikrát za den a oni řekli, tak patnáctkrát.

Kvůli závislosti na cigaretách se už údajně některé děti odmítají účastnit celodenních nebo vícedenních akcí pořádaných školou. To ovšem znamená, že jim rodiče tuto omluvu, a tudíž i samotnou závislost nejspíše tolerují.

V souvislosti s kouřením a pitím se mezi učiteli rozvinula také debata, zda údaje, které o sobě v této věci poskytují samotní žáci, např. v rámci dotazníků vyplňovaných ve školách, odpovídají skutečnosti, nebo zda se žáci spíše předvádějí před ostatními. Uváděné údaje jsou podle učitelů alarmující, zdráhají se ale uvěřit tomu, že přesně odpovídají realitě. Nicméně metodička prevence jedné ze škol, která takové průzkumy ve své škole koordinuje, je přesvědčena o tom, že se data zakládají na skutečnosti. Usuzuje tak z rozhovorů dětí, kdy se baví o tom, jak budou trávit svůj volný čas.

Kouření žáků je problémem na všech školách. Jednotlivé školy mají ale s jeho potíráním různé zkušenosti a používají různé přístupy, které se mohou vzájemně doplňovat. Metodička prevence jedné ze škol popisuje, jak v případě, že s kolegy zjistí, že žáci někde v okolí školy kouří, obrazejí se na

městskou policii. Ta začne v problémových místech dělat častější pochůzky a kontroly. To může být účinné, protože strážníci jsou pro děti větší autorita než učitelé. Učitelky z další školy popisovaly, že u nich ve škole, pokud se zjistí, že některý z žáků kouří, obrací se nejprve s tímto problémem na rodiče a žádají od nich návštěvu školy. Metodička prevence v této souvislosti připomněla, jaký je správný postup ze strany školy:

Já vám řeknu, jaký je správný postup. Postup zní následovně. Jestliže zjistíte, že dítě mladší patnácti let, pije, kouří, cokoli, jste povinni informovat rodiče, udělat o tom zápis a informovat sociální odbor. A už je to v kompetenci jejich. (...) Měli byste přistupovat individuálně ke každému případu. Jestli je to první experiment, dobře, promluvte s ním. Jestli je to podruhé, víte, že kouří pravidelně, je tam promluva s rodičem a potom to jde na sociální odbor.

Často se ale ukáže, že rodiče o tom, že jejich dítě kouří, vědí, ale nepovažují za nutné to řešit. Možnost obrátit se v takovém případě na sociální odbor jako na další instanci, která může problém vyřešit, je podle učitelů poněkud problematická. Jsou si vědomi toho, že sociální pracovníci, i když se snaží pomoci, jsou zavaleni mnoha vážnějšími případy a na řešení takovýchto „lehčích“ problémů jim nezbývá čas. Pokud se tedy situace opakuje, řeší to škola výchovným opatřením (např. třídní důtkou nebo dvojkou z chování), z čehož si ale žáci příliš mnoho nedělají:

Za nás, my jsme nešli do nějakých průšvihů, abysme měli dvojky z chování. Dneska mají dvojku z chování a je jim to jedno. Proč by se měli bát ty kluci, co kouřej?

Co se týče pití alkoholu, také zde je jedním z hlavních problémů tolerance ze strany rodičů. Děti se ve škole chlubí, že jim rodiče dovolují alkohol pít:

Někteří mluví o tom, že pivo pijou běžně s rodičema třeba k nedělnímu obědu, že tu skleničku si dají. Když jsme byli na tom školním výletě, tak jsme neustále řešili to, že nás ty děti přemlouvaly, paní učitelko, tak aspoň Frisco. Je v tom alkohol? Oni řeknou, no je, ale úplně nepatrně. Já nevím, jestli je to jako pivo, jestli je to měkčí než pivo, ale stejně je to alkohol a oni to pijou. Pijou to, kupují si to a pak se předhánějí, že to mají s sebou a že rodiče o tom ví, že řekli, když budou pít jenom Frisco, tak je to v pořádku.

Dalším problémem je nalévání alkoholu mladistvým na diskotékách. V těsném sousedství Dobříše je tím vyhlášená diskotéka ve Staré Huti, na čemž se shodovali i účastníci komise prevence. Podobně funguje diskotéka v nedalekých Drevníkách, jak uvedl jeden z učitelů. Podle jeho názoru lze její návštěvou zjistit více o rizikovém chování mládeže než z dotazníkového šetření. Zabránit tomuto jevu je podle učitelů v podstatě nemožné, protože personál zmiňovaných podniků se navzájem kryje, aby se nepřišlo na to, kdo komu alkohol nalil.

Z výpovědí učitelů je zřejmé (sami o tom tak mluvili), že jsou, alespoň někteří, chováním žáků ve vztahu ke kouření a alkoholu zaskočeni, že jsou překvapeni rozsahem a vážností tohoto jevu a nevědí si s ním rady. Určitě by jim tedy pomohly dvě věci, o kterých v rozhovoru sami mluvili.

Jednak **metodická pomoc**, jak v této věci správně postupovat. Každá základní škola má zpracovaný krizový plán, který se týká právě postupu v případě zjištění, že některý z žáků užívá nějakou návykovou látku. Jak ale vyplynulo z diskuse, tyto plány jsou v některých školách spíše formální a navíc rady, jak prakticky postupovat, mohou být, jak se v praxi ukazuje, málo účinné. Jako např. postup, který doporučuje nejprve kontaktovat rodiče, dále udělit výchovné opatření a nakonec kontaktovat sociální odbor, v situaci, kdy rodiče se školou nespolupracují, výchovné opatření je pro žáky neúčinné a sociální odbor je vytížen důležitějšími úkoly. Metodické postupy by tudíž bylo třeba více propracovat tak, aby počítaly i s těmito praktickými problémy a neobsahovaly pouze sankce, ale také skutečnou pomoc v dané situaci jak učitelům, tak i žákům.

Takové postupy samozřejmě existují a jsou na různých školách odzkoušeny a dlouhodobě praktikovány. I v rámci Dobříše a okolí existují školy, které mají dobré zkušenosti s řešením podobných problémů. Proto druhou praktickou pomocí učitelům by mohlo být **vytvoření podmínek (platformy) pro setkávání zástupců škol a sdílení zkušeností a praktických řešení**, která se na různých školách osvědčila. Jak rovněž vyplynulo z diskuse, v současnosti fungují jednotlivé školy v tomto ohledu zcela odděleně a sdílení zkušeností mezi nimi neprobíhá. Tato skutečnost je poměrně překvapivá, zvláště když jde o prevenci rizikového chování dětí a mládeže. Problémy jako kouření, alkohol nebo užívání nelegálních drog nejsou uzavřené uvnitř škol, a nelze je proto chápat jako oddělenou záležitost jednotlivých školních sborů a žákovských kolektivů. Naopak jdou napříč školami a kolektivy, takže by mělo být v zájmu všech zúčastněných spolupracovat tak, aby se problémům dařilo předcházet na všech školách stejně úspěšně. V praxi ale taková spolupráce mezi školami může narážet i na praktická omezení (např. jedna škola je úspěšnější v získávání peněz na preventivní programy než jiné školy), a právě tady by mohlo velmi výrazně pomoci svým celistvým pohledem komunitní plánování.

Absence jasných pravidel a jejich slabé vyžadování

Podle učitelů je zásadním problémem, na který při výchovném působení na děti narážejí, to, že děti mají z rodiny nastavené jiné (často mírnější) hranice toho, co smějí a co nesmějí, než jsou ty, které po nich vyžadují učitelé, potažmo škola. Obě instituce se pak mohou dostávat do konfliktu, jak bylo patrné na příkladu kouření a pití alkoholu.

Příliš benevolentní výchova se ale mnohdy obrací i proti samotným rodičům. Důsledkem jsou situace, o kterých někteří učitelé mluví, kdy za nimi přicházejí rodiče se slovy: „Udělejte s ním něco, já si s ním už nevím rady. Vůbec mě neposlouchá.“

Učitelé vnímají rodinné prostředí dětí jako klíčový faktor, který působí na jejich výchovu. Pokud nefunguje, měla by výchovnou roli alespoň z části převzít škola. V případě, kdy rodiče své děti fakticky nevychovávali, což bývá problém u sociálně slabých (neúplných, nefunkčních) rodin, tomu skutečně je tak, že na děti má větší výchovný vliv škola než rodina. Explicitně o tom, že děti jsou de facto závislé na tom, co do nich vloží ve škole, mluví pedagožka z bývalé speciální školy. Rovněž zmínila skutečnost, že děti tráví více času ve škole pod vlivem pedagogů než v rodině pod výchovným působením rodičů:

A podle mě, my jsme v podstatě větší strůjci toho dítěte než rodiče, protože aby se rodič věnoval pět hodin intenzívně svému dítěti, to neudělá žádné. Takže máme obrovskou moc to dítě zničit anebo je posunout dál.

Pokud učitelé vidí, že rodinné prostředí dětí, se kterými mají výchovné problémy, nefunguje (je tam problém s kouřením, pitím alkoholu, rodiče se k sobě chovají vulgárně apod.) je to pro ně částečným vysvětlením i pro chování dětí. A to v tom smyslu, že se jim těžko podaří zcela změnit to špatné, co rodiče do dětí vkládají. Zároveň si v těchto situacích uvědomují, že rodiče mají také svoje hranice, které škola tím, že na ně bude tlačit, těžko dokáže změnit:

Já jsem se opravdu kolikrát setkala, že potom přijdou rodiče do školy a já tam sedím a říkám si, co já můžu po tom dítěti chtít zase na druhou stranu, když se podívám upřímně. Pak když to vidím, to prostředí, ty rodiče, jak spolu mluví, jak mluví se mnou, jak se chovají. Já říkám: A já se tady rozčiluju, že je to samý vole, vole.

Někteří učitelé se podle vyjádření těch, kteří se účastnili rozhovoru, brání tomu, že by měli děti vychovávat. Říkají, že oni jsou učitelé a mají děti učit, zatímco vychovávat je mají rodiče. To ale

nefunguje, nejvíc právě v případě sociálně slabých rodin. Školy ale výchovu dětí mnohdy také nezvládají, na některé děti nemá jejich působení žádný nebo jen malý vliv – stejně si dělají, co chtějí. Pokud není účinná domluva s rodiči a nepomáhají ani školní výchovná opatření, obrací se škola s žádostí o pomoc na sociální odbor. Podle vyjádření úředníků se tak ale někdy děje příliš brzy, i v situaci, kdy by si s problémy měli ještě poradit škola spolu s rodiči. I to může být odrazem bezradnosti pedagogů při komunikaci s rodiči ohledně výchovy dětí.

V rámci komunitního plánování by bylo užitečné vymyslet nějakou komunikační platformu, která by školám a učitelům pomáhala ke zlepšení komunikace a celkového vztahu s rodiči, například formou navázání **spolupráce mezi školami a rodiči, organizováním pravidelného setkávání** a podobně.

O dalším nástroji, který by pedagogům pomohl v těch nejtěžších situacích, kdy jsou výchovné problémy dětí vážné a komunikace s rodiči nefunguje vůbec, byla řeč už v předchozích analýzách v souvislosti s problematikou bydlení a práce s ohroženou mládeží. Tímto nástrojem by se mohla stát **terénní sociální služba** zaměřená na **práci s problémovými, sociálně slabými rodinami**. Jedním z jejích úkolů by mohlo být pomáhat škole i rodině v situaci, kdy se dítě dostane do problémů a hrozí mu nějaký postih. Jak už bylo řečeno, školy se v takových situacích uchylují buď k výchovným opatřením (důtky, snížené známky z chování a podobně), nebo se obracejí na úředníky sociálního odboru s žádostí o zjednání nápravy. Z rozhovoru s pracovníky sociálního odboru ale víme, že sami by vzhledem ke své velké vytíženosti uvítali, kdyby to nemuseli být pokaždé oni, kdo na svých bedrech nese praktickou pomoc rodinám (např. pomoc při vytváření jasných pravidel pro děti, při utváření školních návyků a podobně). Tyto praktické úkoly by mohla převzít zmíněná terénní služba a na úřednicích by zůstala povinnost z pozice úřední moci dohlížet na to, zda se s její pomocí daří situaci změnit k lepšímu.

Preventivní programy

Pro předcházení problémovým situacím ve školách, jako jsou šikana nebo užívání návykových látek, mají sloužit školní programy prevence. Každá škola má povinnost si takový preventivní program zpracovat a určit někoho ze svých řad do funkce školního metodika prevence. Tento pověřený pedagog by měl vytvářet a aktualizovat preventivní program školy a také by se měl aktivně podílet na jeho plnění. Jak ale vyplynulo z rozhovorů, v každé ze škol je úroveň praktického naplňování preventivního programu jiná. Metodička jedné z dobříšských škol vypráví o tom, jak se programu prevence aktivně věnuje, jak chodí za dětmi a povídá si s nimi o jejich problémech a jak pravidelně sleduje klima v jednotlivých třídách a celkovou situaci ve škole pomocí sociometrických testů a dotazníkových šetření mezi žáky:

Takže chodím v opakovaných blocích do jednotlivých tříd, takže vlastně všichni vědí, kdo jsem, co řeším. Tak jsem dneska slyšela právě, že jsem ve třídách celebrita, protože mě tam všichni znají. A ono se jim to vlastně líbí, protože víceméně si takhle hrajeme a zjišťujeme nejrůznější vztahy, co se líbí, jaký jsou kamarádi, kdo má kamarády. Kromě toho ještě třídní učitel u nás vypracovává, jak říkám, historii třídy, takže to zakládáme a všechny třídy mají docela široké, dělané jednoduché sociometrické šetření, s kým bychom chtěli na zmrzlinu.

Učitelé se shodují na tom, že konkrétní podoba naplňování myšlenky preventivního programu je v každé škole závislá na přístupu vedení školy. Zatímco v jedné z nich je preventivní program záležitostí, na které se podílí celá škola (např. probíhají školení proti šikaně pro celý učitelský sbor v době ředitelského volna), v druhé škole se nic takového nekoná a vše je závislé pouze na iniciativě jednotlivých učitelů. Pokud učitel má zájem a má přístup k nějakým aktuálním informacím a

metodikám preventivní práce, tak s žáky v tomto směru pracuje sám. Tak jako o tom vypráví jedna z učitelek:

Já tím, že vlastně ještě studuju, tak se dostanu ke spoustě informací, takže spoustu věcí, co jsem měla, tak jsem s dětma dělala. A já to dělám s dětma každý měsíc, my jsme tomu říkali vždycky náš kruh. Začínali jsme to tím, že jsme doprostřed dali sluníčko a děti ten měsíc hodnotily samy. Měly si stoupnout tam, kdo se jak cítil, podle toho, co ten měsíc prožil. Takže některý děti prostě šly od toho sluníčka daleko, a pak jsme to prodiskutovali.

Tím, že se jedná o osobní iniciativu jedné třídní učitelky, odehrává se pouze za dveřmi jedné třídy a ostatní třídy zůstávají stranou jejího působení. O tom, že mnozí učitelé naopak přistupují k plnění preventivního programu pouze formálně tak, že s dětmi jejich individuální problémy neřeší a pouze dělají čárky za to, že splnili povinné body preventivního plánu, mluvili účastníci diskuse opakovaně.

Situace, kdy aktivní učitelé pracují v rámci prevence s dětmi nad rámec toho, co je povinné, zároveň často znamená, že to dělají ve svém volném čase a bez nároku na odměnu. Zároveň také, že to mnohdy dělají tak říkajíc „na koleně“, podle vlastního úsudku, bez znalosti odborné metodiky. Znovu se zde opakuje zkušenost toho, jak je důležitý přístup vedení školy. Školy jako celek mají možnost žádat o dotace na další vzdělávání učitelů v oblasti prevence. Zatímco některé toho umějí využít, jiné ne. Výsledkem je, že zatímco v jedné škole se učitelé pravidelně vzdělávají, v jiné je to opět pouze věci osobní iniciativy jednotlivců. Takto odpovídá na otázku po způsobu financování metodického prevence ze školy, kde vzdělávání učitelů s podporou školy funguje dobře:

T: A můžu se zeptat, kdo tohle platí? To platí škola nebo je na to projekt?

Škola. Ne, platí škola. Jako vzdělávání vyučujících, tohle jsme si teda prosadili. Asi se na to šetřilo, nevím, prostě je to osm tisíc.

Tam, kde naopak vzdělávání v oblasti prevence není takto institucionalizované, záleží opět na iniciativě jednotlivých učitelů, zda si sami pro sebe nebo pro svou třídu nějaké školení, kurz nebo program na svém vedení „vydupou“. Tak jako učitelka z druhé školy v následující citaci:

Já jsem měla třídu, kde byl strašně špatný kolektiv, děti absolutně nedržely pohromadě. A já jsem si prosadila u našeho vedení a získala jsem souhlas k resocializačnímu kurzu. (...) Ale ty školy na to nemají peníze.

V situaci, kdy si učitelé s některými výchovnými problémy dětí nevědí rady, hledají, pokud se jim nedostává opory uvnitř školy, pochopitelně pomoc také z vnějšku. Různé projekty a placené semináře mohou být reálnou možností, jak situaci v relativně krátkém čase změnit k lepšímu. Zároveň však přitom narážejí na špatnou ekonomickou situaci ve školství.

Celkově neuspokojivou situaci, co se týče preventivních programů a řešení výchovných problémů dětí shrnula učitelka, která učí na jedné z menších škol v okolí Dobříše. Podle ní v tuto chvíli potřebují školy pomoc z vnějšku, aby obtížnou situaci vůbec zvládly. Problémů s dětmi stále přibývá a školám se nedostává dostatečné metodické ani finanční podpory. Tento problém se navíc může dále stupňovat, pokud se uskuteční plán ministerstva školství, že by měly být zrušeny speciální školy a děti z nich by se měly zařadit mezi žáky běžných základních škol.

Stejným způsobem hovořil také ředitel jedné z mimodobříšských škol. Preventivní programy a vzdělávání učitelů jsou ty oblasti, které přicházejí při hledání úspor v rozpočtu škol na řadu mezi prvními, protože nejprve je potřeba zajistit povinnou výuku. Prakticky jedinou možností, jak financovat kurzy, semináře a školení v rámci preventivních programů, jsou tak projekty, o které musí školy žádat. To někteří ze zúčastněných považují za nesystémové řešení, protože si myslí, že tak důležité věci by měly být financovány přímo z prostředků ministerstva školství. Přesto však je pro

většinu z učitelů **možnost získat alespoň nějaké peníze prostřednictvím projektů pozitivní**. Uvítali by tudíž **větší pomoc a užší vzájemnou spolupráci při podávání žádostí o granty a dotace**.

Zhoršující se ekonomická situace škol i rodin žáků

Právě ekonomická situace ve školství je pro učitele velmi naléhavým tématem. Podle jejich názoru má vliv na celkovou situaci v oboru, promítá se do všech jeho úrovní a zásadně ovlivňuje všechna rozhodnutí.

Ředitel jedné menší školy mimo Dobříš definoval celkový nedostatek finančních prostředků ve školství také jako hlavní problém práce s ohroženými a problémovými dětmi. Ačkoli je finanční situace ve školství celkově špatná, na úrovni ministerstva se za nekoncepční rozhodnutí (například projekt státních maturit) zbytečně utrácí peníze, které pak scházejí v rozpočtech samotných škol. To, že v rámci úsporných opatření vlády dostávají školy z rozpočtu ministerstva školství stále méně peněz, má vliv například na možnosti individuální práce s dětmi se zvláštními vzdělávacími potřebami. Škola se snaží vyšší náklady, které s sebou vzdělávání těchto dětí nese (např. na pedagogické asistenty), dorovnávat ze svého rozpočtu na běžnou výuku, ale tyto peníze jí pak schází jinde. Ředitel tuto situaci ilustroval na konkrétním příkladu ze své školy, kdy například doplácí z vlastního rozpočtu platy pedagogickým asistentům do výše 0,6 úvazku, protože státem hrazeno je pouze 0,2 úvazku, což je nedostačující.

Další problém je, že jsou školy kvůli finanční tísní nuceny omezovat počet otevíraných tříd a zvyšovat počet žáků v nich, a to až na úroveň 30 dětí v jedné třídě. V takto naplněných třídách a při omezeném počtu učitelů nelze s dětmi pracovat individuálně, a tudíž nelze ani řešit individuální výchovné problémy, jako jsou šikana nebo agresivita. Když se takové problémy objeví, snaží se proto při jejich řešení využívat pomoci jiných institucí, např. Střediska výchovné péče (poradna) nebo sociálního odboru (kurátor).

Jak již bylo řečeno, školám chybí v rozpočtu peníze také na další vzdělávání učitelů. Protože většina vzdělávacích kurzů pro učitele je placených, v praxi lze na většině škol nějaký takový kurz učitelům nabídnout jen tehdy, pokud se na to podaří získat nějaké mimořádné prostředky, například z grantu. Ovšem i v takovém případě je třeba za učitele, který se jde vzdělávat, najít náhradu pro výuku a tu zaplatit. Z pohledu vedení školy je to vzhledem k omezenému rozpočtu natolik obtížné, že to může být důvodem toho na žádná školení učitele neposílat.

Ekonomické problémy jsou vnímány rovněž jako určité specifikum venkovských škol. Venkovské školy čelí podle svých zástupců skutečnému existenčnímu ohrožení. Hlavním důvodem je klesající počet žáků, který není způsoben pouze demografickými změnami, ale také jinými faktory. Jedním z nich je například zhoršená dostupnost některých škol veřejnou dopravou.

Vážný organizační a ve svém důsledku i ekonomický problém může v současné složité situaci znamenat i přítomnost většího počtu cizinců, kteří neumějí česky, mezi žáky. Například v jedné ze škol regionu se objevuje větší počet žáků mongolské národnosti. Tito žáci, pokud by se měli dobře naučit česky a zvládnout stejné učivo jako ostatní, by potřebovali, aby se jim učitelé věnovali individuálně. Problém je ale v tom, že na takovou individuální výuku cizinců na základních školách nejsou v rámci prostředků přidělovaných školám z ministerstva školství vyčleněny žádné peníze navíc.

Také na straně žáků hrají ekonomické problémy a nerovnosti podstatnou roli v jejich fungování v rámci školy. Zmíněný ředitel školy sídlící mimo Dobříš se domnívá, že venkovské školy jsou s

ekonomickou situací žáků a jejich rodin více konfrontovány, protože na venkově existují větší sociální rozdíly mezi rodinami než ve městech. Ve škole, kde zmíněný pedagog působí, je podle jeho zkušenosti zhoršující se ekonomická situace rodin stále více znát. Školu také navštěvuje výrazné procento dětí z rodin, které je možné označit jako sociálně slabé. Tento jejich status se projevuje zejména při různých akcích pořádaných školou. Příkladem takové akce může být lyžařský výcvik, který škola organizovala v letošním roce a na který se přibližně jedna třetina žáků nepřihlásila s odůvodněním, že je to pro jejich rodiče finančně nezvládnutelné. A to přesto, že škola má možnost zajistit lyžařské vybavení zdarma. Stejný problém mají žáci z chudších rodin i s navštěvováním mimoškolních aktivit, kroužků a podobně.

Ekonomické a sociální rozdíly mezi dětmi zhoršují také mezilidské vztahy v třídních kolektivech. Děti, které pocházejí ze slabších sociálních poměrů, se často stávají terčem posměchu ostatních žáků. Například kvůli tomu, že se jinak oblékají, mají obyčejnější školní pomůcky nebo právě kvůli tomu, že se neúčastní společných školních akcí. Ekonomické rozdíly mezi žáky tak mohou být spouštěcím mechanismem jevů, kterým by se školy měly snažit s pomocí svých preventivních programů předcházet.

Řešení, které by sice neodstranilo samotné ekonomické rozdíly, ale umožnilo by je lépe zvládnout, by se mělo stát součástí právě preventivních programů škol. Žáci by měli být ve škole vedeni k toleranci. A to nejen ve vztahu k různým menšinám ve společnosti, což se zpravidla děje, ale také k sobě navzájem. Přispět k tomu mohou samotné školy, když se budou snažit o takové aktivity, které nevedou k posilování rozdílů mezi dětmi, ale spíše k jejich oslabování. Prakticky se to může projevit například při plánování školních akcí (výletů, exkurzí a podobně) a nabídky mimoškolních aktivit tak, aby nekladly přílišné finanční nároky na rodiny v obtížné situaci a aby pomáhaly děti z těchto rodin integrovat mezi ostatní, kteří jsou na tom relativně lépe.

Řešením ekonomických problémů samotných škol, byť pouze dočasným a ne zcela systémovým, by mohlo být jejich **větší zapojení do dotačních programů a grantových výzev**. Systematická pomoc školám při získávání dotací a grantů na preventivní práci a další vzdělávání učitelů by se rovněž mohla stát součástí komunitního plánu regionu.

Doporučení pro komunitní plánování vyplývající z analýzy

- V oblasti **prevence užívání návykových látek**, především **cigaret alkoholu** se jako účinná a zástupci škol vítaná pomoc jeví **metodická podpora a pomoc při zlepšení vzájemné komunikace, spolupráce a sdílení zkušeností mezi jednotlivými školami** v regionu. Problém návykových látek není izolovaným problémem, který je možné řešit v rámci jedné školy, ale naopak se dotýká celé lokální komunity, potažmo celé společnosti. Pokud se ho tudíž bude dařit relativně úspěšně řešit pouze v rámci některých škol, zatímco jinde ne, může se to ukázat jako nedostatečné z hlediska celkové změny situace.
- Součástí hledání tohoto celkového řešení by měla být také snaha o **zlepšení spolupráce mezi školami a rodiči**, a to především v otázce **vytváření a dodržování jasných pravidel a norem** chování dětí a mládeže. Právě **chybějící pravidla a nejasné hranice** byly z pohledu škol označeny za velký problém. Cílem by mělo být odstranit předsudky ve vzájemných vztazích rodičů a učitelů a docílit toho, aby výchova dětí byla vnímána jako jejich společná věc.
- Tam, kde jsou problémy opravdu vážné a spolupráce školy a rodičů vůbec nefunguje, by mohla pomoci **terénní sociální služba zaměřená na pomoc rodinám v krizi**. Taková služba

v současnosti v regionu není, ačkoli by ji podle svých slov uvítali odborníci z různých oblastí – sociální péče, bydlení, školství i prevence kriminality. V případě problémových žáků by byla přínosná nejen pro učitele, ale také pro úředníky sociálního odboru, kterým nezbývá čas na každodenní práci se všemi dětmi a mladistvými, kteří by ji potřebovali.

- Funkci nástroje pro výchovu dětí a podporu učitelů při zvládnání problémových situací by měly plnit **preventivní programy** škol. V praxi tomu tak ale často není. Jedním z hlavních důvodů je nedostatečná kvalifikace učitelů pro jejich praktické naplňování. Školám se na další vzdělávání učitelů nedostává finančních prostředků, patrně jedinou možností řešení jsou **účelové dotace a granty**. V rámci komunitního plánování by proto bylo užitečné pomoci **docílit větší úspěšnosti všech škol v regionu při získávání těchto prostředků a při jejich efektivním využívání**.
- Zástupci škol vnímají jako zásadní ohrožující faktor své práce jako takové, a preventivní práce a individuálního přístupu k žákům obzvláště, **nedostatek finančních prostředků ve školství**. Také v tomto případě by mohla pomoci **spolupráce a podpora při získávání dotací a grantů** na konkrétní účely, které by plnily jednak **preventivní a jednak sociálně integrační funkci**, a to především s ohledem na problémy **dětí ze sociálně slabých rodin**.